

Баранюк Ірина

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна
ORCID: 0000-0001-8112-7318
e-mail: i.klochek@gmail.com

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ВИХОВНИЙ ЗАСІБ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Мета статті полягає в розробленні системи організаційно-методичних рекомендацій, спрямованих на ефективне використання у позакласній виховній роботі початкової школи виховного потенціалу творів художньої педагогіки Василя Сухомлинського. Розроблені базові умови, дотримання яких забезпечує успіх в досягненні поставленої мети. Значна увага приділена обґрунтуванню високого виховного потенціалу казок та оповідань, створених видатним педагогом з метою морально-етичного виховання здобувачів освіти І ступеня загальної середньої освіти.

Схарактеризовані принципи відбору творів художньої педагогіки для вибудовування системи бесід з морально-етичної тематики. Відповідно до їх змісту учителю початкової школи при відборі творів рекомендується зважати на низку важливих умов та обставин, а саме: 1) розуміння вчителем системи морально-етичних цінностей та правил, які мають виховуватися в учнів протягом навчання; 2) вікові особливості учнів; 3) середовище, в якому проживають учні класу (міське, сільське), а також їх ментальні особливості, які визначаються соціальними обставинами. Планування системи бесід має відбуватися творчо, з урахуванням усіх зазначених моментів.

Розроблена методика проведення морально-етичних бесід на основі знайомства з художньо-педагогічними творами Сухомлинського. Рекомендовано алгоритм проведення кожної такої бесіди, що охоплює три етапи: 1) вступного слова вчителя, мета якого – підготувати учнів до сприймання твору, де головні морально-етичні сенси «завуальовані» в підтекстовій сфері; 2) знайомство зі змістом твору; 3) колективне обговорення твору, в процесі якого учні відкривають для себе глибину його морально-етичного змісту.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, методика виховної роботи, початкова школа, твори художньої педагогіки, етичне виховання.

Постановка проблеми. У меморіально-педагогічному музеї Василя Сухомлинського при Павлівській середній школі зберігається п'ятитомний машинописний збірник оповідань і казок під назвою «Хрестоматія з етики для

читання учнями Павлиської середньої школи». Цей збірник, за словами самого Василя Олександровича, містить «понад тисячу маленьких оповідань і казок з яскраво вираженим філософсько-етичним змістом» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 451). Якщо взяти до уваги зайнятість Сухомлинського у виконанні обов'язків директора школи, його щоденну напружену роботу як вченого-педагога, який приблизно за 20 років написав і опублікував 48 книжок та більше півтисячі статей, то величезна увага до створення п'ятитомної «Хрестоматії з етики...», що містила понад тисячу оповідань та казок, не може не вражати.

У нашій монографії «Слово – Природа – Краса в педагогічній системі Василя Сухомлинського» (Баранюк, 2017, с.125–180) окремий розділ присвячений художній педагогіці директора Павлиської школи. Аналіз поезики його етичних оповідань та казок переконує в тому, що вони є власне художніми, тобто наділені здатністю здійснювати на учнів художній вплив. Зазначимо, що мова йде про вплив, який наділений особливою якістю – естетичною, яку Василь Сухомлинський поціновував надзвичайно високо. «Поетичне слово, – писав він у праці «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості», – еліксир для дитячого мозку, повітря для крил думки. Воно вливає в мозок дитини енергію думки. (...) Поетичне слово – це прекрасна школа емоційного життя, в якій діти осягають мову почуттів; завдяки поетичному слову пам'ять дитини стає гнучкішою, рухливішою – мозок набуває здатності не тільки зберігати, але й «видавати» – видавати «з розбором», з відчуженням, здавалось би, найнепомітніших відтінків слова. Поетична творчість, за нашим твердим переконанням, учить мислити й тому поліпшує мозок, ніби облагороджує його найніжніші, найчутливіші відділи.

Нарешті, поетичне слово й поетична творчість – незамінний психологічний засіб формування і розвитку емоційної пам'яті. Запам'ятовування почуттів і душевних станів – дуже важлива умова зміцнення логічної пам'яті» (Сухомлинський, 1976 (b), с. 183). Наведене висловлювання Сухомлинського належить до таких пояснень значущості художнього слова, які з повним правом заслуговують на статус бути класичними, тобто визнаними у світовій педагогіці.

Звертаємо увагу, що художність – це лише одна із суттєвих ознак творів художньої педагогіки Сухомлинського. Власні казки й оповідання він характеризував як твори «з яскраво вираженим філософсько-етичним змістом» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 451). У цій характеристиці все важливе: і *яскравість вираження*, і *філософська* та *етична* змістовність творів. «Етика» за Вікіпедією – «розділ філософії або філософської науки, що вивчає мораль, суспільні норми поведінки та концепції «правильної та неправильної поведінки». «Філософсько-етична» змістовність означає, що в оповіданнях розкриваються не лише правила поведінки, а й відбувається їх осмислення на вищому, філософському рівні, коли вони органічно пов'язані з головними моральними цінностями людського існування – з поняттями Добра, Порядності, Честі, Людяності...

Яскравість вираження змісту – дуже важлива визначальна якість творів, адресованих дітям. Поняття «художність» містить багато складових, серед

яких особливо важливими є яскравість візуалізації внутрішнього світу твору та мистецтво такого вибудовування сюжету, яке не тільки зацікавлювало б юного читача, збуджуючи його емоційно, а й доносило б до його свідомості певні філософсько-етичні смисли. І тут треба звернути увагу на ключову особливість поетики творів художньої педагогіки Сухомлинського, а саме: на наявність у них підтекстової сфери.

«Характерною особливістю кожного з оповідань і казок, які включено до вступного розділу «Хрестоматії з етики», є завуальована, прихована думка, осмислити яку може дитина, яка вже досягла певного ступеня емоційної вихованості» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 451). Власне ця особливість багато в чому визначає методику виховних бесід, що проводяться в процесі знайомства учнів з творами «Хрестоматії з етики».

«Хрестоматія з етики» продовжує традицію таких видатних педагогів як Костянтин Ушинський та Януш Корчак у створенні казок, притч, оповідань, що містять у собі зміст виразного педагогічного спрямування. За висловом К. Ушинського про педагогічні тексти (Ушинський, 1983, с. 222) видатні педагоги-гуманісти, вдаючись до творення таких текстів, наділених художнім потенціалом, фактично створювали надзвичайно ефективні інструменти педагогічно-виховного впливу. Як учитель української мови і літератури, як людина, обдарована неабияким письменницьким даром, Сухомлинський розумів могутній виховний потенціал художньо-педагогічних творів. Звідси, вочевидь, і той енергетичний запал, з яким він створював зібрання казок та етичних оповідань. Треба врешті-решт визнати, що його художня педагогіка є унікальним явищем у світовій літературі для дітей.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Якщо проаналізувати наукові публікації, присвячені проблемам використання виховного потенціалу казок та оповідань Сухомлинського в позакласній виховній роботі з учнями початкової школи, то виявиться, що їх дуже мало. Велика кількість публікацій присвячена аналізу їх морально-етичного змісту (М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, О. Савченко та ін.). Переважна більшість статей має характер методичних розробок з вивчення творів видатного педагога, що були розміщені в підручниках для літературного читання в початковій школі (Н. Дідиченко, В. Драпак, С. Заброцька, С. Надточенко, О. Савченко та ін.).

Мета статті полягає в розробці системи організаційно-методичних рекомендацій, спрямованих на ефективне використання у позакласній виховній роботі початкової школи виховного потенціалу творів художньої педагогіки Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку звернемо увагу на базові умови, дотримання яких забезпечить успіх у досягненні мети.

Перша і основна умова криється в глибокому ознайомленні з художньо-педагогічною спадщиною видатного педагога. Це вельми працесмна робота, тому що ця спадщина, як уже знаємо, в суто кількісному відношенні є величезною. Завдяки зусиллям Ольги Сухомлинської, доньки видатного педагога, з машинописної 5-ти томної «Хрестоматії з етики» та з інших джерел було відібрано і надруковано низку збірників оповідань і казок, а саме: «Казки школи під голубим небом» (1991), «Чиста криниця» (1993), «Вічна тополя»

(2003), «Вогнегровий коник» (2008), «Квітка сонця» (2009), «Всі добрі люди – одна сім'я» (2014)... Звертає на себе увагу остання, найбільш повна на сьогодні збірка художньо-педагогічних творів Сухомлинського «Я розповім вам казку...: Філософія для дітей» (2016, 2021). Ця книжка важлива ще й тим, що в ній, окрім ґрунтовної передмови Ольги Сухомлинської, перед кожним тематичним розділом міститься вступний розділ, що складається з висловлювань видатного педагога на зазначену тему.

Проблема відбору. Осягнення художньо-педагогічної спадщини Сухомлинського набуде для вчителя практичної результативності лише тоді, коли воно буде скеровуватися певними установками, головною з яких є проблема відбору з величезної кількості казок та оповідань, саме тих, які, на думку педагога, доцільно використовувати в процесі виховної роботи з учнями. Зрозуміло, що при цьому вчитель керується певними критеріями. Один із них – орієнтація на вікові особливості учнів. Одна справа – першокласники, які з особливою зацікавленістю сприймають казкові сюжети, зовсім інша – психологічні особливості сприймання художніх творів у четвертокласників, які вже в змозі розкодовувати більш складні підтекстові смисли етико-філософського характеру.

Окрім вікових особливостей досвідчений вчитель враховує ще й інші соціальні та ментальні особливості учнів свого класу. Художній світ казок та оповідань Сухомлинського є типово сільським – це виразно проявлено в зображуваній природі, звичаях, деталях побуту і т. д. Тому для учнів сільських шкіл він упізнаваний та зрозумілий. Сучасний учень міської школи виростає в зовсім іншому природному оточенні та інших побутових умовах. І через те упізнаваність ним художнього світу цих творів є недостатньою для їх імпліцитного сприймання та розуміння. І це необхідно враховувати як при відборі творів, так і при розробці методичних концепцій їх засвоєння учнями.

Слід зазначити, що процес відбору творів для етичних бесід вимагає від педагога визначитися з системою морально-етичних цінностей, які він буде виховувати в учнів протягом чотирьох років навчання. І тут варто прислухатися до таких міркувань Василя Сухомлинського: «В теорії загальношкільного колективу як колективу різновікового ще не досліджено духовне життя його вікових складових частин, особливо молодшого віку. Багатьом директорам шкіл, учителям і вихователям учні початкових класів уявляються як нерозуменятка, яким ще зовсім недоступні складні морально-політичні проблеми, яких треба чимось зацікавити. Настане, мовляв, час – донесемо до них складні суспільно-політичні ідеї, а поки що хай собі акуратно чергують у класі, вчать правильно сидіти за столом у ідальні.

Треба відмовитись від цих спрощених поглядів. Вихованці молодшого віку – це найтонша, найчутливіша частина шкільного колективу, і саме від того, як у цій віковій групі розвиваються чутливість, сприйнятливність, залежить ідейно-громадянське обличчя всього колективу школи» (Сухомлинський, 1971 (а), с. 434).

Вся складність та глибина проблеми як змісту, так і методики морально-етичного виховання стає зрозумілою після знайомства з працею Василя Сухомлинського «Як виховати справжню людину. Поради вихователям». На

жаль, ця праця, яка мала б бути настільною книгою для кожного педагога, не перевидається, вочевидь, через ту причину, що в її першому розділі «Любов до соціалістичної батьківщини, висока ідейність і громадянськість» багато комуністичної риторики, яка в наш час вважається глибоким анахронізмом. Насправді ж уже давно маємо зрозуміти, що якби Сухомлинський не вдавався до неї, то його праці в тогочасних умовах не виходили б у світ і він не зміг би реалізуватися як один із найвидатніших педагогів ХХ століття. Про це свідчить історія з виданням знаменитої праці «Серце віддаю дітям». В останньому виданні цієї книги («Акта», 2012) Ольга Сухомлинська розмістила матеріали, які красномовно ілюструють, як тогочасні видавці, рецензенти, редактори, дотримуючись тогочасних ідеологічних настанов, вимагали від автора введення у текст обов'язкової комуністичної словесної атрибутики (Сухомлинська, 2012, с. 5–24).

У праці «Як виховати справжню людину» Василь Сухомлинський, вимушено вдаючись до комуністичної риторики, вдався до прийому, який можна було б назвати як «заміна понять». «Ця праця є підсумком багаторічної практичної роботи автора в школі», – такими словами він розпочинає свою книжку. І продовжує: «В її заголовок винесені слова – *справжня людина*. Це означає, що сам процес виховання автор розглядає як прагнення до комуністичного ідеалу – живого образу тієї людини, яка втілює в собі найдосконаліші відносини ідеального суспільства» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 148). Така підміна понять дозволила видатному педагогу бути чесним із собою – це немовби «розв'язало йому руки», а саме: прикриваючись риторикою про виховання людини, що відповідає комуністичному ідеалу, він створює методику виховання *справжньої людини*. Отже, геніальний педагог, здобувши свободу висловлювання, свободу думки, створив одну з найбільш глибоких в історії світової педагогіки книжок про методику виховання справжньої людини, тобто людини, морально-етична сутність якої була наближена до ідеалу.

Структура та стилістика цієї праці побудована як навчальний посібник особливого типу – він зорієнтований на допитливого читача, який прагне розвинути свої професійні можливості як учителя-вихователя. У «Вступі» Сухомлинський перераховує основні, на його думку, риси, притаманні справжній людині, створюючи у такий спосіб її узагальнений образ. У наступних розділах він деталізує методику виховання таких рис, присвятивши кожній із них окрему бесіду. І в ці бесіди – а їх усього 59 – він раз у раз вмонтовує оповідання з морально-етичним змістовим стрижнем. Так він демонструє виховну сугестивну дію художньо-педагогічних текстів. Для вчителя початкової школи знайомство з цією працею видатного педагога є важливим засобом професійного зростання як педагога-вихователя.

Важливою проблемою, яка постає перед учителем в процесі відбору художньо-педагогічних текстів, є питання їх *тематичної рубрикації*. Тематичне спрямування творів художньої педагогіки Сухомлинського надзвичайно розмаїта. Для прикладу: характеризуючи тематику бесід книги «Як виховати справжню людину», Ольга Сухомлинська, відзначила що вони «обіймають велике коло понять «добра» і «зла» у доступному для дитини

викладі. Вони розкривають, що таке краса і як потрібно її берегти, що таке радість, і що таке горе і людська скорбота; про стосунки сім'ї, любов до батьків, повагу і співчуття до бабусь і дідусів; про честь і совість, скромність і безкорисливість; про значення школи і вчителя, книги і знань, про моральну свободу і обов'язок, про любов до рідної землі» (Сухомлинська, 2016) Відзначимо, що майже кожна із зазначених тем містить свої підтеми. Тому, успішність роботи вчителя, який прагне якомога ефективніше використати могутній виховний потенціал художньо-педагогічних творів Сухомлинського, залежить від його уміння сконцентрувати свій вибір на кількох найбільш важливих, на його думку, тематичних напрямках. Звичайно, такий вибір залежить від етичних поглядів самого педагога, від його світоглядних позицій, від інших чинників частково-індивідуального характеру, таких, наприклад, як ментальні особливості учнів, з якими працює вчитель...

Ольга Сухомлинська, на наш погляд, зробила вдалу спробу рубрикувати художні мініатюри Василя Олександровича за «формами долучення дитини до культури: народна культура; природа як частина культури; шкільна культура; сім'я та культура; гендерна культура» (Сухомлинська, 2008, с. 4).

У власній книзі «Слово – Природа – Краса в педагогічній системі Василя Сухомлинського» ми дотримувалися іншої, більш лаконічної рубрикації, розділивши твори художньої педагогіки за такими циклами: «Природа», «Добро – Співчутливість – Любов – Дружба», «Краса і гармонія», «Родина».

Слід відзначити, що до рубрикації творів Сухомлинського вчитель має підійти творчо, виходячи з тих завдань, які він ставить перед собою.

У процесі відбору головним критерієм має бути рівень художності казки та оповідання. «Рівень художності» – складне поняття. Зараз, саме в цьому випадку, його треба розуміти як здатність тексту твору викликати в дитини яскраві, запліднені емоціями уявлення. І ця емоційність має бути інтелектуальною, такою, що породжує смисли. Іншими словами, оцінюючи в процесі відбору той чи інший художньо-педагогічний твір, досвідчений вчитель аналізує потенціал його виховного впливу і, водночас, можливі методичні шляхи його реалізації.

Про систему бесід. Василь Сухомлинський значну увагу приділяв створенню системи бесід на морально-етичну проблематику (Сухомлинський, 1976 (b), с. 121–123), оскільки успіх такої складної справи, як виховання в дитини життєво важливих морально-етичних цінностей, потребує не просто витончених засобів, а й засобів, які здійснюються системно. І ця системність має бути добре продуманою, такою, що враховує багато умов та чинників.

Вчитель приходить в 1-й клас. Перед ним довга дорога, тривалістю в чотири роки. За цей час він має не лише навчити дітей ключових компетентностей, які детально розписані в типових освітніх програмах для учнів 1–4 класів, а й виховати в них систему моральних цінностей, що стосуються емоційно-інтелектуального розуміння добра і зла, розуміння *повинності*, яка є, за словами Сухомлинського, «найважливішою ідеєю педагогічної етики», бо «розуміння і відчуття повинності – наріжний камінь етичної освіченості, етичної культури. В усвідомленні свого обов'язку, того, що я *повинен*, полягає тісний зв'язок етики як теорії моралі і етичної практики. Ідея обов'язку ввійде

в душу маленької людини і буде її ідеалом лише тоді, коли вона стане стилем мислення, людських відносин у колективі, стилем праці, служіння суспільству. Ідея добра стане орієнтиром життєвої практики, мірою вчинків лише тоді, коли змістом життя людини буде прагнення до добра й непримиренність до зла. (...) Суть етичного виховання в школі і полягає в тому, що вихователю пробуджує в своїх вихованців прагнення до ідеального, до того, що повинно бути» (Сухомлинський, 1976 (а), 150–151).

Створення системи бесід є творчою роботою, яка враховує, як про це вже йшлося, багато чинників. Вона може плануватися на місяць, навчальну чверть, на півріччя... І так – протягом чотирьох років навчання в початковій школі. Виховна робота, здійснювана школою (а точніше, вчителем початкової школи) є надзвичайно важливою, бо, за словами Василя Олександровича, «саме в молодшому шкільному віці формується *здатність бути виховуваним*, точніше, здатність піддаватися виховному впливу педагога» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 434).

Методика проведення бесід. При проведенні бесід, в основі яких лежить знайомство з художньо-педагогічними творами Сухомлинського, потрібно звернути увагу на два важливі концепти, які є наскрізними в педагогічних працях. Вони настільки актуальні як для сучасної педагогічної науки, так і для сучасної шкільної навчально-виховної практики, що заслуговують на окремі ґрунтовні дослідження в сухомлинознавстві.

Перший з них визначається як **мистецтво усного слова** вчителя. «Я вірю в могутню, безмежну силу слова вихователя, – читаємо його роздуми в книзі «Як виховати справжню людину». – Слово – найтонший і найгостріший інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців. *Ця книжка про виховання словом.* (...) Виховання словом – найскладніше і найважче з усього, що є в педагогіці» (Сухомлинський, 1976 (b), с. 151). Оволодіння численними вміннями та навичками **педагогічної риторики** – одне із завдань професійного саморозвитку сучасного вчителя.

В чому ж виявляється мистецтво слова вчителя при ознайомленні учнів з художньо-педагогічним твором Сухомлинського? В першу чергу – в мистецтві вступного слова перед читанням твору. Головне завдання вступної бесіди – створити в учнів установку на уважне, зосереджено-сконцентоване сприймання твору. При цьому важливо вельми делікатно, «завульовано», спрямувати учнів на розгадку головного підтекстового сенсу твору, який, як правило, наділений важливою морально-етичною змістовністю.

Інше завдання вступного слова – пояснити ті моменти твору, які через різні причини можуть бути недостатньо зрозумілими для учнів.

Друга константа Сухомлинського, яка згідно з його вченням є одним із важливих чинників освітнього процесу, визначається як «інтелектуальна емоція». Вона ґрунтується на твердженні, що «інтелектуальна та емоційна сфери духовного життя людини будь-якого віку взаємозв'язані й взаємообумовлені» (Сухомлинський, 1976 (b), с. 251). Для нашого дослідження важливим є те, що Сухомлинський розробив цілісне вчення про роль емоційного чинника в навчанні та вихованні, яке в багатьох моментах

випередило в часі популярні зараз наукові концепти, що об'єднані назвою «емоційний інтелект» (Гоулман Д., 2020; Готтман Дж. і Деклер Дж., 2022).

Кращі казки і оповідання Сухомлинського генерують енергію витонченого художньо-естетичного впливу, який, як відомо, за своєю природою є не лише емоційним, а й таким, що несе в собі смисл. Сприймання художнього тексту «заряджає» дитину художньою емоцією. У цьому випадку можна говорити про те, що сприймання такого тексту розвиває емоційний інтелект дитини. Проліструємо цей процес емоційно-інтелектуального впливу на дитячу свідомість на прикладі оповідання «Котик і їжачок».

Один Мисливець знайшов у лісі маленького Їжачка. Загорнув його в хустинку й приніс додому. Поклав у кімнаті на підлогу.

А в кутку сидів маленький Котик. Він подумав: «Що це за сірий клубочок?» Плигнув Котик, простягнув лапку й торкнувся Їжачка. Та вколосся й жалібно заявчав. А Їжачок злякався й сховав голівку.

Мисливець налив у тарілочку молока, поставив на підлогу. Котик пив молоко, а Їжачок боявся підійти. Але згодом посмілішав, підійшов до тарілочки й став сьорбати разом із Котиком.

Вони подружили. Поруч лягали спати, а увечері ходили удвох до лісу на прогулянку.

Якось Їжачок пішов до лісу й не повернувся.

Довго чекав на нього Котик, жалібно нявчав...

Коли Мисливець наливає Котикові молока, він усього не випиває. Залишає Їжачкові. Думає, що той повернеться.

А Їжачка нема й нема.

Художнє мистецтво Сухомлинського виявилось в тому, що протягом одного невеличкого оповідання він не тільки розповів про дружбу між двома різними тваринами (пухенький Котик і колючий Їжачок), а й зумів показати красу цієї дружби. Чудова кінцівка оповідання-казки змушує маленького читача відчувати, пережити емоційно шляхетність і красу справжньої дружби.

Після прочитання твору настає такий важливий етап у його осмисленні як *колективне обговорення*, головне завдання якого полягає в розкритті та увиразненні підтекстового смислу. Успішність цього етапу визначається тим, наскільки дитячий колектив пережив радість колективного обговорення, в процесі якого була пережита дітьми радість відкриття для себе важливих морально-етичних смислів. Це, за Сухомлинським, творчий процес. «Виховний смисл цієї творчості, – пише він, – полягає передусім у тому, що все це відбувається в колективі. Людина відкривається перед людиною, натхнення породжує натхнення, розум впливає на розум, радість стає джерелом нової радості. Тут, у хвилини цієї творчості, відшліфовується чутливість колективу й особистості до розуму й мудрості. Кожному хочеться бути розумним, мудрим і не хочеться бути невіглахом...» (Сухомлинський, 1976 (а), с. 251).

І окрім усіх цих передумов, що визначають успішність розкриття вчителем виховного потенціалу художньо-педагогічних творів Сухомлинського, є розуміння ним художньої природи самого тексту, тобто системи виразально-зображувальних засобів, функціональність яких спрямована на донесення до

свідомості юного читача художніх смислів. Лише в такому випадку він буде здатний виконувати одне з основних своїх завдань – розвивати в учнів здатність до художнього сприймання літературного твору.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Одне з актуальних завдань, які стоять перед сучасною українською початковою школою полягає в ефективному використанні виховного потенціалу, що міститься в художньо-педагогічних творах Василя Сухомлинського. Ці казки та оповідання, які писалися ним для учнів Павлиської школи, були зібрані в п'яти машинописних томах під назвою «Хрестоматія з етики...», складають велику цінність – вони є визначним явищем не тільки вітчизняної, а й світової художньої педагогіки. Саме тому особливої актуальності набуває проблема шляхів і методів їх ефективного використання у виховному процесі сучасної школи. Враховуючи, що переважна більшість творів Сухомлинського писалися з орієнтацією на учнів молодшого шкільного віку, у цій статті методичні підходи до їх ефективного використання розроблялися для учителя початкової школи.

Через велику кількість художньо-педагогічних текстів та їх тематичну розмаїтість існує проблема їх відбору як матеріалу, на якому вибудовується система бесід на морально-етичну тематику. При цьому вчитель має враховувати низку важливих критеріїв, які впливають на його вибір: розуміння системи морально-етичних цінностей, які він, як учитель-вихователю початкової школи, має виховувати в учнів протягом чотирьох років навчання; вікові особливості учнів; середовище, в якому проживають учні класу (міське, сільське), їх ментальні особливості, які визначаються соціальними обставинами.

Інший важливий момент – планування системи бесід з врахуванням усіх зазначених моментів.

Такий процес відбору та планування вимагає від учителя добре продуманого творчого підходу.

Окреме питання – методика проведення морально-етичних бесід на основі знайомства з художньо-педагогічними творами Сухомлинського. Алгоритм проведення таких бесід, як правило, складається з трьох етапів:

1) *вступне слово вчителя*, завдання якого полягає в підготовці учнів до сприймання твору; враховуючи, що в педагогічних текстах Сухомлинського головні морально-етичні сенси «завуальовані» в підтекстовій сфері, важливо домагатися, щоб вступне слово створювало в учнів установку на їх розгадку (декодування);

2) *знайомство зі змістом твору*;

3) *колективне обговорення твору*, в процесі якого учні відкривають для себе глибину морально-етичного змісту твору, переживши при цьому радість колективного обговорення.

Враховуючи особливу цінність художньо-педагогічної спадщини Сухомлинського, досягнення якої є засобом змістового збагачення та піднесення ефективності виховного процесу в початковій школі, необхідно активізувати розробку науково-методичних досліджень цієї проблеми. При цьому особливу увагу треба звертати на розкриття «таємниць» художньої

впливовості педагогічних текстів – знайомство з ними є одним із важливих способів підвищення професіоналізму вчителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Суходимський, В. (1976 а). *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. школа. Т. 1. 654 с.
- Баранюк, І. (2017). *Слово – Природа – Краса в педагогічній системі Василя Суходимського*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 252 с.
- Суходимський, В. (1976 б). *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. школа. Т.2. 670 с.
- Ушинський, К. (1983). *Вибрані педагогічні твори: в 2 т.* Київ: Рад. школа. Т. 2. 360 с.
- Суходимська, О. (2012). *У пошуках справжнього. Суходимський В. Серце віддаю дітям.* «Акта». СС. 5–24
- Суходимська, О. (2016). Василь Суходимський: виховуємо художнім словом. *Справи сімейні*. 18 лютого.
- Суходимська, О. (2008). Художня спадщина В. О. Суходимського в культурологічному вимірі. *Педагогічний вісник*. № 1–2.
- Гоулман, Д. (2020). *Емоційний інтелект*. Харків: Віват. 512 с.
- Готтман, Дж., Деклер, Дж. (2022). *Емоційний інтелект у дитини*. Харків: Віват, 272 с.

REFERENCES

- Sukhomlynskyi, V. (1976 а). *Vybrani tvory: v 5 t.* [Selected works: in 5 vols.]. Kyiv: Rad. shkola. T. 1. 654 s. [in Ukrainian]
- Baraniuk, I. (2017). *Slovo – Pryroda – Krasa v pedahohichnii systemi Vasylya Sukhomlynskoho* [Word - Nature - Beauty in Vasyl Sukhomlynskyi's Pedagogical System]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 252 s. [in Ukrainian]
- Sukhomlynskyi, V. (1976 б). *Vybrani tvory: v 5 t.* [Selected Works: in 5 vols.]. Kyiv: Rad. shkola. T.2. 670 s. [in Ukrainian]
- Ushynskyi, K. (1983). *Vybrani pedahohichni tvory: v 2 t.* [Selected Pedagogical Works: in 2 vols.]. Kyiv: Rad. shkola. T. 2. 360 s. [in Ukrainian]
- Sukhomlynska, O. (2012). *U poshukakh spravzhnoho. Sukhomlynskyi V. Sertse viddaiu ditiam.* [In Search of the Reality. Sukhomlynskyi V. I Give My Heart to Children]. “Akta”. SS. 5–24. [in Ukrainian]
- Sukhomlynska, O. (2016). *Vasyl Sukhomlynskyi: vykhovuiemo khudozhnim slovom* [Vasyl Sukhomlynskyi: Educating with the artistic word]. Spravy simeini. 18 liutoho. [in Ukrainian]
- Sukhomlynska, O. (2008). *Khudozhnia spadshchyna V. O. Sukhomlynskoho v kulturolohichnomu vymiri* [The Artistic Heritage of V. Sukhomlynskyi in the Cultural Dimension]. *Pedahohichniy Visnyk. No 1–2.* [in Ukrainian]
- Houlman, D. (2020). *Emotsiinyi intelekt* [Emotional Intelligence]. Kharkiv: Vivat. 512 s.
- Hottman, Dzh., Dekler, Dzh. (2022). *Emotsiinyi intelekt u dytyny* [Emotional Intelligence in a Child]. Kharkiv: Vivat, 272 s. [in Ukrainian]

ARTISTIC AND PEDAGOGICAL WORKS OF VASYL SUKHOMLYNSKYI AS AN EDUCATIONAL TOOL IN PRIMARY SCHOOL: METHODOLOGICAL ASPECT

Iryna Baraniuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool and Elementary Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,
Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8112-7318
e-mail: i.klochek@gmail.com

Abstract. The purpose of the paper is to develop a system of organizational and methodological recommendations aimed at the effective use of the educational potential of Vasyl Sukhomlynskyi's works of artistic pedagogy in the extracurricular educational work of primary school. The author admits that his fairy tales, parables, and stories of ethical and educational issues are a unique phenomenon in the world literature for children; special programs are needed to use the educational potential of Sukhomlynskyi's pedagogy,

The article develops the basic conditions that ensure success in achieving this goal. Considerable attention is paid to the substantiation of the high educational potential of fairy tales and stories created by an outstanding teacher for the purpose of moral and ethical education of students.

The principles of selecting works of artistic pedagogy for building a system of conversations on moral and ethical topics are developed. In accordance with them, it is recommended primary school teachers to take into account a number of important conditions and circumstances when selecting works, namely: 1) the teacher's understanding of the system of moral and ethical values and rules that should be fostered in students during their studies; 2) the age characteristics of students; 3) the environment in which classroom students live (urban, rural), as well as their mental characteristics determined by social circumstances.

A methodology for conducting moral and ethical conversations based on familiarity with Sukhomlynskyi's artistic and pedagogical works is developed. An algorithm for conducting each such conversation is recommended. It consists of three stages: 1) the teacher's introduction, whose task is to prepare students for the perception of the work, in which the main moral and ethical meanings are "veiled" in the subtextual sphere; 2) acquaintance with the content of the work; 3) collective discussion of the work, during which students discover the depth of its moral and ethical content.

Keywords: Vasyl Sukhomlynskyi, methods of educational work, primary school, works of artistic pedagogy, ethical education.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023 р.